

УДК 821.161.1(477)–311.6.09«18»:398.8(=161.2)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.50>

НАРОДНІ ПІСНІ ТА ДУМИ В РОСІЙСЬКОМОВНОМУ РОМАНІ П. КУЛІША «ЧЕРНАЯ РАДА. ХРОНИКА 1663 ГОДА» (1860 РІК)

FOLK SONGS AND DUMAS IN P. KULISH'S RUSSIAN-LANGUAGE NOVEL “BLACK COUNCIL. CHRONICLE OF 1663” (1860)

Терехова І.О.,

orcid.org/0000000256305175

кандидат філологічних наук,

*докторант кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті досліджено функціональні особливості народних пісень і дум на матеріалі російськомовного роману П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года». Творчість цього автора досі лишається маловивченою. Значна частина спадщини не перевидавалася, а більшість творів залишилися в забутті, так і не здобувши належної оцінки в літературознавстві. Це і визначає актуальність запропонованого дослідження.

Об'єктом вивчення став маловідомий, забутий сучасниками російськомовний роман П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года», виданий у 1860 році в Санкт-Петербурзі.

Предметом дослідження обрано народні пісні та думи, що постають у тексті історичного роману П. Куліша у вигляді художніх вкраплень.

У запропонованій роботі використано такі методи дослідження: аналітичний, системний, історико-порівняльний, генетично-типологічний.

У статті висвітлена думка про те, що фольклор став підґрунтям для розкриття художньої дії російськомовного роману П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года». З'ясовано також, що історизм у творі письменника поєднаний із фольклоризмом.

У дослідженні визначено генезис віршованих вкраплень у тексті роману, охарактеризовано їхні художні функції. Розглянуто питання взаємовпливу прози та лірики на прикладі російськомовного історичного твору П. Куліша.

Віршовані вкраплення в романі репрезентовано переважно цитаціями з народних пісень і дум. Їхня роль у творі епізодична, однак вони виконують композиційну та сюжетотворчу функції.

Уривки з народних пісень і дум допомагають розкрити ключові проблеми російськомовного історичного роману П. Куліша, зокрема проблему прекрасного, проблему національної зради, проблему трагізму жіночої долі. Також вони відтворюють життя та побут запорізького козацтва, доповнюють характеристику образу Кирила Тура.

Отже, віршовані вкраплення з народних пісень і дум увиразнюють сюжет роману П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года», стають елементом текстової структуризації подій, підкреслюють соціально-історичну лінію роману, допомагають якомога глибше розкрити характер персонажів.

Ключові слова: народна пісня, роман, Куліш, фольклор, дума, художній персонаж.

The article examines the functional features of folk songs and Dumas on the material of the Russian-language novel by P. Kulish “Black Rada. Chronicle of 1663”. The work of this author is still poorly studied. A significant part of the inheritance was not republished, and most of the works remained in oblivion, and did not receive a proper assessment in literary criticism. This, in turn, determines the relevance of the proposed research.

The object of study was the little-known, forgotten by his contemporaries, Russian-language novel by P. Kulish “Black Rada. Chronicle of 1663”, published in 1860 in St. Petersburg.

The subject of research is folk songs and Dumas, which are presented in the text of Kulish's historical novel in the form of artistic inclusions.

In the proposed work, the following research methods are used: analytical, systemic, historical-comparative, genetic-typological.

The article highlights the opinion that folklore became the basis for revealing the artistic impact of the Russian-language novel by P. Kulish “Black Rada. Chronicle of 1663”. It was also found that historicism in the writer's work is combined with folklorism.

The study defines the genesis of poetic inclusions in the text of the novel, characterizes their artistic functions. The issues of interaction between prose and lyrics are considered on the example of the Russian-language historical work of P. Kulish.

Poetic inclusions in the novel are represented mainly by quotations from folk songs and Dumas. Their role in the work is episodic, but they perform compositional and plot-creating functions.

Excerpts from folk songs and thoughts help to reveal the key problems of the Russian-language historical novel by P. Kulish, in particular the problem of beauty, the problem of national treason, the problem of the tragedy of women's fate. They also help to recreate the life of the Zaporozhian Cossacks, complement the characterization of the image of Cyril Tur.

So, poetic inclusions from folk songs and Dumas determine the plot of P. Kulish's novel “Black Rada. Chronicle of 1663”, become an element of the textual structuring of events, emphasize the socio-historical line of the novel, help to reveal the character of the characters as deeply as possible.

Key words: folk song, novel, Kulish, folklore, Dumas, artistic character.

Постановка проблеми. У добу романтизму літературні жанри народних пісень і дум здобули поширення. Тогочасне захоплення фольклором активізувало використання народної поезії на рівнях епосу, лірики та драми. Це явище цілком закономірно, оскільки народнопоетична творчість виступає «як специфічна ознака світоглядно-філософської української національної ментальності, що віддзеркалює уявлення про світ і людину в ньому» [1, с. 335].

Запропоноване дослідження віддзеркалює проблему єдності лірики й епосу в маловідомому російськомовному романі «Черная рада. Хроника 1663 года» П. Куліша, який видавався лише в ХІХ ст., а згодом опинився в забутті. Тому як ніколи актуалізувалася потреба дослідження забутої спадщини автора.

Російськомовний роман «Черная рада. Хроника 1663 года» П. Куліша унікальний тим, що поєднує в собі історичну та фольклористичну доміанти. Письменник застосовує фольклорний матеріал для відтворення художньої дії твору. Він використовує тексти народних пісень і дум в епіграфах до кожного з розділів свого роману (зазначимо, в україномовному варіанті роману «Чорної ради» їх немає) та вводить в основний текст як віршовані вкраплення. Це увиразнює текст твору, надає дії динамізму і водночас ліричності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народна поезія за своєю структурою досить мобільна, тому органічно вписується в художню розповідь прозового твору. Щодо цього Т. Нечаєнко зазначає: «Організація «тканини» художнього твору, створеної певним автором, розглядається виконавцем, з одного боку, як певне завдання щодо власної діяльності, з іншого – у пошуку нових засобів та конструкцій образно-виразного прихованого недомовленого в образному тексті. Цей процес <...> часто звертається до такого цілеспрямованого коментаря подій, як музика» [10, с. 61]. Сама форма народних поетичних творів увиразнює змістову доміанту прозового твору: «Вірш як пісня, чи твір, наблизений до пісні, має музичну природу, де рима та ритм являють собою його музичну суть і є складовою частиною його форми, яка допомагає виявленню смислового й образного змісту» [10, с. 62].

Питання взаємодії поезії та прози натепер не досить досліджено. Проте в сучасному літературознавстві з'являються поодинокі праці. Дослідниця Н. Миш'якова розглядала аспект взаємодії літератури та музики в історично-культурному ракурсі. А. Махов досліджував музичну природу слова. А. Томан виділив аспект взаємовп-

ливу музики та літератури, висвітлений у роботі «Зримая музыка в литературе». Дослідниця З. Валюх вивчала функціонування словесного образу пісні на матеріалі «Марусі Чурай» Ліни Костенко.

Що ж стосується проблеми взаємодії поезії та прози в маловідомому російськомовному романі П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» (1860 р.), то вона майже не досліджувалася в сучасному літературознавстві. Винятком можна назвати працю О. Федорука «Роман Куліша «Чорна рада»: Історія тексту» (2019 р.), де народна поезія розглядалася у творі переважно на текстологічному рівні. Тому запропоноване дослідження відзначається своєю науковою новизною та перспективністю вивчення в майбутньому.

Постановка завдання. Основні завдання роботи такі:

- з'ясування генезису віршованих вкраплень народнопоетичного характеру в російськомовному романі П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» (1860 р.);
- визначення художніх функцій цитат із народної поезії в романі;
- детальне розкриття ключових проблем твору за допомогою матеріалу з народних пісень і дум;
- дослідження проблеми взаємовпливу прози та лірики на прикладі російськомовного роману П. Куліша «Черная рада. Хроника 1663 года» (1860 р.).

Виклад основного матеріалу. П. Куліш був письменником, творчість якого сформувалася на ґрунті фольклору. Пісням і думам він надавав особливого значення. Так, про роль народної пісні він говорить у своїй ранній повісті «Огненный змей»: «Народная песня для Украинца имеет особенный смысл, неуловимый для постороннего слушателя. Не имея никакого понятия об истории своего народа, простой деревенский парубок, вслушавшись в грустные напевы про Козаков, живым чувством переносится в прошедшую их жизнь. Он и сам не в состоянии рассказать нам того <...>, но если б он дал вам свою душу, вы б изумились, какой богатый мир поэзии звучит под такую угрюмою оболочкой!» [6, с. 236].

П. Куліш захоплюється народною поезією, уводить її в текст своїх прозових романів: російськомовного «Черная рада. Хроника 1663 года» (Москва, 1857 р.; Санкт-Петербург, 1860 р.) та україномовного «Чорна рада. Хроника 1663 року» (Санкт-Петербург, 1857 р.). Тут, за слушним зауваженням В. Івашківа, «Куліш переважно обмежився спорадичним цитуванням уривків народнопоетичних творів, що зробило

художню дію роману більш динамічною, а сам твір композиційно та сюжетно довершеним. Це позначилося й на ідейно-суспільній тенденційності твору – переробка тексту була процесом перетворення національно-патріотичного історичного роману у твір соціально-історичний уже без очевидної національно-патріотичної тенденції» [4, с. 14].

Віршовані вкраплення в романі П. Куліша взято переважно з народних пісень і дум. Їхня роль в романі епізодична, однак вони виконують композиційну та сюжетотворчу функції.

На початку роману до цитації народної поезії вдається Черевань, представляючи гостям свою доньку Лесю:

В світлоньку входить –
Як зоря сходить;
В світлоньку ввійшла –
Як зоря зійшла! [11, с. 3].

Наведені рядки з народної пісні можна порівняти з текстом давньої колядки «Ой рясна-красна в лузі калина»:

А ще найкраща батькова дочка.
Щедрий вечір, добрий вечір!

По двору ходить – як місяць сходить.

Щедрий вечір, добрий вечір!

В сінечки ввійшла – як зоря зійшла [13].

У поданих народнопісенних уривках провідним є зображення краси, причому вона настільки ефектна та видовищна, що справляє незбутне враження. Для того у віршованому тексті використано паралелізм: дівоча врода порівнюється з яскравістю зорі. Застосування такого художнього прийому не є випадковим, оскільки для українського фольклору характерне поклоніння небесним світилам. Згодом це сформувалося у так званий астральний культ, риси якого виділяє В. Жайворонок у своєму дослідженні «Знаки української етнокультури». Дослідник зазначає, що здавна в народній творчості сформувався: «культ небесних світил; <...> віра у зв'язок усього на землі з небесними світилами» [2, с. 19]. Тому часто в народних піснях образ дівчини порівнюється з образом зорі.

Слова з народної пісні, що проговорює Черевань, прокоментовані автором роману. Він ніби на відстані милується красою своєї героїні: «Красавица потупила глаза и наклонила вниз голову, как полный цветок к траве. Она как будто тяготилась сознанием, что она так очаровательна, – как будто старалась скрыть блеск красоты своей. Но красота ея сияла как бы сверхъестественным блеском, и никто не мог оторвать от нея глаз» [11, с. 53–54].

Красою Лесі захоплюються й інші персонажі роману. Зокрема, її наречений Сомко відзначає, що кращої дівчини не було і не буде в усій Україні. Ці слова надали ще більший відтінок зображенню: «но торжество любящей и любимой женщины умерило ея девическое смущение и придало новый блеск красоте ея» [11, с. 110]. Кирило Тур також схилився перед вродою Лесі, яка настільки його вразила, що він готовий був викрасти дівчину, переступивши через давні козацькі звичаї, не думаючи про очікуване покарання: «Сам, пане гетмане, видишь, что за пышная красота! поневоле за сердце хватает!» [11, с. 127].

Отже, наведені уривки з роману «Черная рада» ілюструють Кулішеве захоплення красою. Це є очевидним, оскільки прекрасне – одна з найважливіших літературно-естетичних категорій доби романтизму. Романтики захоплювалися красою, вбачали в ній божественну суть. У російськомовному романі «Черная рада» П. Куліш подає філософські роздуми стосовно краси своєї головної героїні Лесі, проте в україномовному його варіанті вони майже відсутні.

Зазначимо, що проблему прекрасного П. Куліш розглядає і в іншому своєму творі «Огненный змей». Тут відтворено образ сільської дівчини Марусі. Однак її врода порівняно із красою Лесі має іншу природу – диявольську. Марусею оволодіває огнений змій, від того вона починає з більшою силою гарнішати та розцвітати. Ця краса не викликає ефекту замилювання та поклоніння, як бачимо в «Черной раде», а навпаки, відштовхує та дещо насторожує.

Друге віршоване вкраплення в романі «Черная рада. Хроника 1663 года» є фрагментом із народної думи «Про Хмельницького та Барабаша»:

Ми дачи не даем,
В військо Польске не йдем:
Не лучше б нам з Лягами,
Мостивими панами,
Мирно проживати,
Аніж пійти лугів потирати,

Своїм тілом комарів годовати [11, с. 79].

Наведені слова належать черкаському полковнику, наказному гетьманові Барабашеві. Зміст думи полягає в тому, що Богдан Хмельницький перехитрив Барабаша, якого король Владислав призначив бути старшиною над усім козацтвом. Б. Хмельницький напоїв Барабаша доп'яну, зняв з його руки золотий перстень і здобув королівські листи із привілеями. У кінці він жорстоко карає Барабаша за зраду. Варто зазначити, що поданий уривок із народної думи органічно введений у текст роману «Черная рада. Хроника

1663 года» та ілюструє громадянську позицію Череваня.

Між давніми приятелями Шрамом і Череванем виникає суперечка через зіткнення інтересів стосовно подальшої долі України. Черевань зайняв нейтральну позицію, для нього понад усе – спокійне, розмірене життя. Дається взнаки авторський коментар до слів героя, що виступає як підтримка позиції Шрама: «А что нам, бгатику, до Украины? – **сказал с тупым добродієм Черевань**, – <...> Слава Богу, будет с нас, пока нашего веку. Я, будучи тобою, сидел бы лучше дома да попивал наливки с приятелями, нежели биться по далеким дорогам да ссориться с пьяными крикунами» [11, с. 78]. Шрам обурился та в запалі почуттів назвав приятеля Барабашем. Таке порівняння дуже образило Череваня. Заслуговує на увагу його психологічна реакція, яка в російськомовному й україномовному романах різниться: ««Я Барабаш?», – **вскричал он изменившимся голосом**» [11, с. 78]; ««Що ж оце ти сказав, багатику?», – **ледві промовив через силу**» [8, с. 47]. Як бачимо, у російськомовному тексті роману Черевань глибоко протестує, намагається захистити себе, проте в україномовному – він не знаходить сил для протистояння. Однак Шрам наполягає на своєму і називає Череваня справжнім Барабашем, наводячи на доказ своїх слів рядки з народної думи.

Черевань доводить йому, що він не Барабаш та вирішує їхати разом зі Шрамом. Також він обіцяє, що завжди буде зі своїм товаришем. Варто зауважити, що коли Черевань дає обіцянку перед Братством Сагайдачного, автор вимальовує зовсім різні психологічні реакції того самого героя. Складається таке враження, що один герой в однакових за змістом романах виступає як різний типаж: ««Даю, бгат, и обещаю!» мог только промолвить Черевань, **смеясь от довольства самим собою**» [11, с. 80], в україномовній «Чорній раді» реакція інша: «**сміючись: рад був, що розважив Шрама**» [8, с. 48]. Бачимо, що в російськомовному романі Черевань є самовдоволеною особистістю, яка обстоює свою позицію, а в україномовному – він доброзичливий пан-хлібосол, для якого інтереси інших важливіші за свої. Також у «Чорній раді» відсутній подальший авторський коментар до слів Череваня: «В это время он, казалось, выпрямился и помолодел: так старый козацкий дух, вспыхнувший в нем на минуту, оживил его душу, подавленную тучным и ленивым телом» [11, с. 80]. Ім'я зрадника Барабаша, героя наведеної думи, згадується і наприкінці роману,

де воно стає прозивним і маркує запроданців України: «Теперь Барабашей полна гетманщина!» [11, с. 315].

Заслуговують на увагу пісенні вкраплення в романі, що стосуються жіночої долі. П. Куліш, як достовірний оповідач епохи, намагається без зайвих прикрас змалювати особливості тогочасного побутового колориту. Предметом його роздуму стає роль жінки в суспільстві та в родині. У романі він доходить висновку: «<...> женщина привыкла тогда выносить слишком много сильных душевных потрясений» [11, с. 131]. Зображувану епоху П. Куліш називає «грубою», «когда женщину принимали в спутницы жизни только по матерьяльным нуждам» [11, с. 147]. Віршоване вкраплення стосовно подальшої долі Лесі у шлюбі з Кирилом Туром є тому яскравим доказом:

Любив мене, мамо, Запорожець,

Водив мене босу на морозець <...> [11, с. 152].

Ці рядки з народної пісні «Любив мене, мамо, Запорожець», які наспівує Петро, малюючи у своїй уяві родинне життя Лесі з Кирилом Туром. Супроводжується пісенний уривок відповідним коментарем: «эта шибай-голова замчит тебя между Черногорцев: там женщины целуют в руку мужчин, а те на них даже взглянуть считают милостью! Будешь ты скакать через саблю этого дикаго Тура, не раз вспомнишь песню <...>» [11, с. 152]. Контекст запропонованої пісні П. Куліш використовує також в іншому своєму творі «Мое життя. (Жизнь Куліша)» [9] на означення жіночої долі Катерини Іванівни. Варто зауважити, що у фольклорі існує інший аналог пісні, цитованої П. Кулішем, де головний герой не запорожець, а чорноморець:

Чорноморець, матінко, чорноморець,

Вивів мене, босую, на морозець <...> [12, с. 350].

Більшість віршованих вкраплень у романі вжита Кирилом Туром. Імовірно, таким чином автор намагався якомога повніше розкрити образ героя. Пісням Тура, як і пісням Божого чоловіка, приділена значна письменницька увага. Це є закономірним, оскільки обидва художні персонажі постають утіленням авторської ідеї. Дуже цінним є зауваження В. Івашківа про те, що Кирило Тур – це Божий чоловік у молоді роки, а Божий чоловік як дійова особа роману П. Куліша – це Кирило Тур у старості [5, с. 198].

Кирила Тура не варто оцінювати лише поверхово. Під грубою, дещо брутальною зовнішністю козака-характерника ховається вразлива душа, про що в романі говорить Сомко: «У него только в глазах лукавство и насмешка, а душа такая, как будто

он виріс в церкві, а не на Запорозжжі» [11, с. 141]. Якомога краще розкрити його образ допомагає цитатія віршових вкраплень, що постає засобом вираження внутрішнього світу героя.

Кирило Тур у своїх почуттях проявляє героїзм і відвагу. Побачивши Лесю, він одразу закохується та вирішує йти проти усталених законів козацтва, незважаючи на те, що вона наречена гетьмана. Висловлюючи свої почуття до красуні, Тур декламує пісенні рядки:

Журба мене сушить, журба мене вялить;
Журба мене, моя мати, скоро з ніг извалить
[11, с. 131].

Цей уривок презентований початковими рядками народної пісні «Журба ж мене сушить». Від невзаємного кохання Кирило Тур мучиться, страждає, ним оволодіває журба, яка виснажує душу та тіло. Щоб позбутися неприємних почуттів, він вирішує викрасти кохану всупереч її бажанню.

Наступна віршована цитатія відображає сутність Кирила Тура. Заради увіковічення в народних піснях і думах він ладний віддати своє життя:

Слава не вмере, не поляже,
Рицарство козацьке всякому розкаже [11, с. 159].

Тут вжито слова з народної думи «Про Івана Коновченка». Козацька слава для Кирила Тура була понад усе. Стосовно цього П. Куліш подає свій коментар, наводячи алюзії з німецьким фольклором: «Межу тем как этот удалец, действуя по-разбойничьи, мечтал о рыцарской славе (что, впрочем, водилось и в Немецком рыцарстве) <...>» [11, с. 159].

Змагаючись з Петром за серце Лесі, Кирило Тур наспівує:

Ой панночко наша, панночко шаблюко!
З бусурманом зустрівалась, да й не двійчи цілу-
валась! [11, с. 163].

Це кінцеві рядки народної соціально-побутової пісні «Ой поважай стару матір, хоч вона й не рідна». Тут образ шаблі постає як важливий, цінний для козака атрибут, наділений одухотвореними рисами. Кирило Тур надавав особливого значення шаблі, говорив: «Война с неверными – наша мать, а булатная сабля – наша сестра!» [11, с. 354]. Зазначимо, що вислів кореспондує з народним козацьким прислів'ям: «Береженого Бог береже, а козака шабля стереже». На образі шаблі П. Куліш акцентує в іншому своєму творі «Огненный змей», де переповідається легенда про диво-шаблю, наділену магичними властивостями. Тримаючи її в руці, завжди здобудеш перемогу в бою. Однак такий успіх має диявольську природу та не приносить щастя власникові.

У тексті роману є віршовані вкраплення, які вражають своєю ліричністю та підкреслюють глибинність душі Кирила Тура. Коли до Турової світлиці завітав батько Пугач разом зі своєю чурою, герой одразу передбачив очікуване покарання. Однак, щоб не засмучувати сестру і матір, Кирило Тур виходить із хати та наспівує козацьку пісню:

Ой коню мій, коню! заграй підо мною
Да розбий тугу мою,
Розбий, розбий тугу по темному лузі
Козакові молодому [11, с. 225].

Ці рядки взято з народної пісні «Ой криче, криче та й чорненький ворон». Щоправда, перший рядок змінено, зокрема введено звертання «вороний коню»:

Вороний коню, заграй підо мною [12, с. 59].

Однак пісня, наспівана Туром, не заспокоїла матір Кирила, а ще більше засмутила та викликала сльози: «она <...> начала так горько плакать, что и железное сердце старого Запорожца смягчилось» [11, с. 226]. Під вікном знов пролунав дзвінкий, але дуже сумний голос Кирила Тура. Він декламує слова з тієї ж пісні:

Ой згадай мене, моя стара нене,
Як сядеш у вечері їсти:
«Десь моя дитина на чужій стороні.
Да нема од неї вісти!» [11, с. 226].

Зазначимо, що в народній козацькій пісні, порівняно з піснею Тура, відрізняються 2-й і 4-й рядки:

Ой згадай мене, моя стара нене,
Сідаючи та й обідати, –
Десь моя дитина на чужій сторонці
Та нікому та й одвідати [12, с. 59].

У поданому уривку Кирило Тур висловлює своє ніжне та трепетне ставлення до родини, хоч у тексті роману він нечасто про це говорить, переважно вихваляється тим, що козак має бути вільним.

У романі подано ще пісенний уривок, який вражає своїм ліризмом і глибиною:

Ой которий, козаченьки, буде в вас у місті,
Поклонітьця старій неньці, нещасній невістці;
Нехай плаче, нехай плаче, а вже не виплаче,
Бо над сином над Кирилом чорний ворон криче!
[11, с. 243].

Це слова з народної пісні «Ой з-за гори високої» про полковника Нечая, героя визвольної війни під супроводом Богдана Хмельницького. В українському фольклорі існує приблизно сто варіацій цієї пісні. Віршований текст П. Куліш передав точно, лише змінив ім'я Нечая на ім'я свого героя. Відбуваючи покарання, Кирило Тур

припускав думки, що може не вижити. Коли Петро запитав його, що передати перед смертю сестрі та матері, він відповів віршами цієї пісні. Також автор подає ремарку до його слів: «При имени матери и сестры что-то похожее на грусть мелькнуло в лице Запорожца» [11, с. 243]. Як бачимо, образ Кирила Тура є цілісним, глибинним. Його не варто трактувати однозначно.

Окремо в романі варто виділити віршовані вкраплення, які стосуються козацтва та його побуту. У розмові батька Пугача із Гвиновкою процитовано рядки:

Запорожській козак

Не боится собак? [11, с. 207].

У творі багато уваги приділено відтворенню світу козацтва, його звичаїв, манери спілкування, мислення. П. Куліш показує, що привітання між козаками – цілий ритуал, відомий лише їм. Згодом це узвичаїлося в повсякденні та закарбувалося на рівні прислів'їв. Щодо цього В. Чабаненко зазначає: «Історична пам'ять про козацтво стимулює виникнення в україномовному середовищі різного роду фразеологічних сполучень, зокрема прислів'їв і приказок на зразок: <...> «То не козак, що боїться собак» <...>. Козацький фольклор і фольклор про козацтво становлять вагомую частину духовного, культурного і художньо-естетичного надбання українців» [14, с. 408].

Значимо, що на окреслення побуту козака П. Куліш подає коментар – цитацию народної пісні

часів Хмельниччини, що наведена у примітці до основного тексту: «Дивують Ляхи, вражій сини, що ті козаки вживають: // Вживають вони шукурибаху да соломаху з водою» [11, с. 91].

Останнє віршоване вкраплення в романі також стосується козацтва:

В нас у Січі то и розум, хто Отче-наш знає;

Як у-ранці вставши, вмиеця, то чарки шукає;

Чи чарка то, чи ківш буде, не глядить переміни,

Гладко п'ють, як з лука б'ють до ночної тіни

[11, с. 319].

Це текст пісні, яку заспівав один із братчиків на банкеті у Брюховецького. Князь Гагін, який теж був у числі запрошених, як почув пісню, побачив поведінку козаків, злякався та втік. Саме цього і очікував Брюховецький. Варто зазначити, що подібні рядки П. Куліш цитує і в іншій своїй роботі «Записки о Южной Руси»: «Мій батько робив гладко, то й я в його вдався. Чи чарка, чи ківш буде, не глядять переміни, гладко п'ють, як з лука б'ють до ночної тіни» [3, с. 316].

Висновки. Отже, російськомовна «Черная рада. Хроника 1663 года» П. Куліша позначена жанрово-стильовим синкретизмом фольклорного походження. Вкраплення з текстів народних пісень і дум надають роману ще більшого художнього увиразнення: вирізняють сюжет твору, виступають елементом текстової структуризації подій, також допомагають глибшому розкриттю характерів персонажів роману.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валюх З. Словесний образ пісні в історичному романі Ліни Костенко «Маруся Чурай». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. С. 333–340.
2. Жайворонко В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
3. Записки о Южной Руси / издал П. Кулиш. Санкт-Петербург, 1856. Т. 1. 332 с.
4. Івашків В. Фольклор у науковому та письменницькому дискурсі Пантелеймона Куліша. *Бюлетень Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. До 200-річчя Пантелеймона Куліша*. 2019. Число 48(64). С. 10–15.
5. Івашків В. Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 448 с.
6. Кулиш П. Огненный змей. Повесть из народных преданий *Киевлянин* на 1841 год. Издал Михаил Максимович. Киев, 1841. Книга вторая. С. 181–288.
7. Кулиш П. Отпадение Малороссии от Польши 1340–1654 : в 3-х т. Москва : Университетская типография, 1889. Т. 3. 415 с.
8. Куліш П. Чорна рада. Хроніка 1663 року та оповідання. Київ : Веселка, 1990. 256 с.
9. Куліш П. Повість про український народ ; Моє життя. Жизнь Куліша. Хутірська філософія і віддалена од світу поезія. Київ : Український світ, 2005. 382 с.
10. Нечасенко Т. Музика як важливий елемент розкриття образної сфери сценічної словесної дії. *Культура і сучасність*. 2017. № 1. С. 60–65.
11. Повести П.А. Кулиша : в 4-х т. Санкт-Петербург. Т. 1 : «Черная рада. Хроника 1663 года». 1860.
12. Українське народне багатоголосся : збірник пісень / упоряд. З. Василенко та ін. Київ : Державне видавництво «Мистецтво», 1963. 538 с.
13. Українські народні пісні. URL: <https://proridne.com/Українські%20народні%20пісні/ОЙ%20РЯСНАКРАСНА%20В%20ЛУЗІ%20КАЛИНА>.
14. Чабаненко В. Козацтво і фольклор. Енциклопедія історії України : у 8-и т. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4 : Ка – Ком. С. 406–408.